
KNJIŽNA POROČILA IN OCENE

225

ZMAGO ŠMITEK: *KRISTALNA GORA : MITOLOŠKO IZROČILO SLOVENCEV*.
– Ljubljana : Forma 7, 1998, 199 str. : ilustr.

V letu 1998 smo Slovenci spet dobili knjigo, posvečeno mitološki problematiki - tokrat izpod peresa prof. dr. *Zmaga Šmitka*, rednega profesorja za neevropsko etnologijo in antropologijo religije na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo ljubljanske Filozofske fakultete. Šmitek, ki se je v zadnjih letih intenzivno ukvarjal z mitološkim izročilom Slovencev (zlasti v svojih člankih, objavljenih v *Traditiones*) – in sicer predvsem z njenim odnosom do indo-iranske mitologije oziroma v kontekstu primerjalne indoevropske mitologije, je svoja raziskovanja dopolnil in povezal v smiselno zaokroženo celoto, knjigo z naslovom *Kristalna gora, Mitološko izročilo Slovencev*.

Šmitkova knjiga sledi zgradbi, ki si jo je avtor postavil kot nekakšno ogrodje, v katerega je smiselno vpletel sledove mitičnih predstav in junakov slovenske duhovne kulture in jih primerjal s sledovi pri drugih indoevropskih narodih ter z izsledki primerjalne indoevropske mitologije. V prvem poglavju knjige *Stvarjenje sveta* avtor predstavi različne vrste svetovnih mitov o stvarjenju sveta, nastanku zemlje, pokrajine, človeka ipd. (pa tudi njihovem koncu) ter primerja z njimi slovenske bajke in povedke, v katerih najdemo isto vsebino. Na podlagi paralel, ki se kažejo med njimi, pride do zelo zanimivih rezultatov: ne samo, da uspe motive iz slovenskega izročila umestiti v indoevropski okvir (dvig peščenega zrna iz morja, vročina pri stvarjenju sveta, kozmično jajce, enotnost mikro- in makrokozmosa, vesoljni potop itd.), temveč mimogrede na ta način tudi potrdi verodostojnost Trdinove mengeške in šišenske bajke, glede katerih so se mnenja do sedaj kresala.

V drugem poglavju z naslovom *Zemlja in onstranstvo* avtor knjige prikaže različne predstave o onstranstvu v slovenskem izročilu. Pri tem razlikuje med “profano-utopičnimi predstavami” (svet se razteza le v dve dimenziji) in “kultno-utopičnimi” (svet obsega zemeljsko, nebesno in podzemeljsko sfero). V podpoglavjih postopoma prikaže predstave o onstranstvu v podzemlju, na nebu, na zemlji in končno velik del tega poglavja nameni še predstavam o svetovni osi (gori, drevesu ipd.), ki vse tri sfere med seboj povezuje. Pri tem se avtor dotakne mnogih motivov, ki so posredno povezani s strukturo sveta: duše-ptice, vode-ločnice med svetovoma živih in mrtvih, vrbe na meji med svetovoma, mostu itd.

V naslednjih dveh poglavjih se ukvarja z dvema prebivalcema svetovne gore: Vedomcem in Kresnikom (ki se deloma med seboj tudi prepletata). O teh dveh mitičnih bitjih je bilo že mnogo napisanega, vendar pa Šmitek na novo interpretira, oziroma opozori na nove možne interpretacije obeh. V poglavju *Gorski demon: Vedomec* najprej prikaže heterogenost pojavnih oblik in izročil o Vedomcih, v nadaljevanju pa ga zanima predvsem izročilo o Vedomcu, ki prebiva na vrhu svetovne gore, saj se to izročilo pač povezuje z imaginarno geografijo onstranstva, ki jo obdeluje v tej knjigi. Vedomca primerja z bajeslovnimi pticami, ki bivajo na vrhu sveta/koncu neba – pridobitev zlatih peres te ptice (oziroma las, kadar gospodar gore nastopa v podobi človeka) predstavlja tudi jedro pravljič o stekleni gori. Kasneje, a že v predkrščanskem obdobju, se je božanski vladar gore spremenil iz solarnega, človeku naklonjenega bitja v sovražnega htonskega demona. Pri tem naj bi se po Šmitkovem mnenju z izvorno vsebino mešali zlasti spomini na grifona in Gorgono, zato nadaljuje z iskanjem paralel med Vedomcem in Gorgono, ki jih najde tudi v slovenskem izročilu o Pehtri.

Naslednje, najobširnejše poglavje knjige je namenjeno Kresniku, bitju, ki mu je Šmitek v zadnjem času namenjal največ pozornosti. Na začetku prikaže dosedanje razlage tega skrivnostnega bitja, ki so govorile o njem kot o varuhu zemljišča, sončnem bogu ali njegovem sinu, gromovniku, božanstvu plodnosti in vegetacije... Najprej razdeli izročilo o Kresniku na dva relativno različna ciklusa: starejšega (mitološki Kresnik) in mlajšega (ekstatični Kresnik). V pričujoči knjigi se zatem posveti prvenstveno starejšemu ciklusu – po točkah prikaže najpomembnejše značilnosti Kresnika in ga nato od točke do točke primerja z “indoiranskim prototipom Kresnika”, ki ga ponazarjata staroiranski Yima in njegov staroindijski dvojnik Yama. Avtor se na koncu ne odloči za enoznačno interpretacijo Kresnika, pač pa ugotovi, da izročilo o njem kaže skupne poteze tako z osnovnim indoevropskim mitom o boju junaka s kačjim demonom, kot tudi z mitom o vsakoletnem vračanju in svatbi božanstva vegetacije in plodnosti (Jurija/Jarila).

V naslednjem poglavju o *Deveti deželi izobilja* avtor odkriva motive in izvore slovenske ljudske pesmi o Sv. Tomažu – pri tem se zlasti osredotoči na vplive religiozne in mitološke tradicije o zlati dobi, rajskem vrtu, obljubljeni deželi itd.

S poglavjema *Atila, bič božji* in *Uničenje in preroditev sveta* pa knjigo, začeto s stvarjenjem sveta, smiselno zaokroži z motivom apokalipse, koncem sveta.

Kristalna gora je prva knjiga, ki govori o kozmogoniji in strukturi sveta na podlagi slovenskega gradiva. Njena vrednost je torej najprej v tem, da je avtor slovensko izročilo uspel trdno umestiti v kontekst indoevropske mitologije. Pri tem si je pomagal z deduktivno primerjalno analizo, izsledki etimologov in, nenazadnje, s svojim širokim in bogatim, skorajda osupljivim poznavanjem starejših in novejših raziskav na področju indoevropske mitologije. Pri tem pa morda pogrešamo trdnejše umeščanje posameznih motivov, ki jih najdemo na slovenskem območju, tudi v slovansko duhovno izročilo. Šmitek resda navaja dela najpomembnejših preučevalcev slovanske mitologije, vendar pa se zdi, da mu je bila slovanska mitologija bolj obrobna kot druge, zlasti indijska in perzijska. Vprašanje je sicer, ali ni morda ta “bližnjica” od Slovencev do indoevropske kulture upravičena - avtor namreč pravi: “*Ker črpamo pri izviri, ni toliko pomembno sistematično preverjanje te dediščine pri drugih slovanskih narodih.*” Kljub temu pa bi

verjetno dodatna osvetlitev nekaterih motivov/junakov pri drugih slovanskih narodih pripomogla k bolj natančni predstavi o primarni vsebini, poreklu, podobi, okviru, znotraj katerega so se pojavljali, ipd. le-teh, saj bi na ta način lažje eliminirali balast, ki je posledica substrata, vpliva predstav sosednjih ljudstev, krščanske ideologije itd. Pa vendar je s knjigo avtor opravil zelo pomembno delo, zbral ogromno podatkov, ki bi nam brez njega ostali neznani, in glavno, še enkrat: povezal duhovno izročilo Slovencev z duhovno kulturo Indoevropcejev.

Mirjam Mencej

BREDA ČEBULJ SAJKO: *ETNOLOGIJA IN IZSELJENSTVO*. – Ljubljana : Slovensko etnološko društvo, 1999, 182 str. (Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva ; 29)

Knjiga *Etnologija in izseljenstvo* je nastala na osnovi prvega dela doktorske naloge z naslovom *Posledica dvojne identitete v vsakdanjem življenju avstralskih Slovencev*, ki jo je avtorica, dr. Breda Čebulj Sajko, zagovarjala na Filozofski fakulteti konec januarja 1995. V knjigi nas dr. Breda Čebulj Sajko precizno popelje skozi zgodovino etnološkega raziskovanja slovenskega izseljenstva, tematike, kateri je posvetila vse svoje dosedanje plodno raziskovalno delo. Gotovo je najboljša poznavalka tega segmenta etnološkega raziskovanja pri nas. Nenazadnje, to je že njena druga knjiga s tega področja, njena doktorska disertacija pa doslej prva in edina v slovenski etnologiji s področja izseljenstva.

Zato smo te knjige lahko veseli najprej vsi tisti, ki se s tem področjem tudi sami ukvarjamo, saj smo dobili na enem mestu strnjen in analiziran pregled dosedanjega raziskovanja izseljenstva v slovenski etnologiji, in sicer po vseh slovenskih etnoloških institucijah od leta 1926 pa vse do leta 1993. Knjigo lahko smatramo za osnovno in nepogrešljivo (tudi študijsko) gradivo za vsakogar, ki se v slovenski etnologiji ukvarja s slovenskim izseljenstvom, saj je avtorica v njej vse dosedanje (razdrobljeno) raziskovanje strnila v pregledno celoto. Iz nje so zato lahko jasneje razvidna že raziskana področja, metodologija, zlasti pa tudi vse tisto, kar v okviru slovenskega izseljenstva še ni raziskano, saj nas avtorica ves čas tudi vestno opozarja na še neizčrpen vir možnosti in tudi potrebe tovrstnega etnološkega raziskovanja in nas tako hkrati spodbuja za naše lastno raziskovalno delo.

V knjigi *Etnologija in izseljenstvo* je avtorica na kratko, a povedno povzela vsebine raziskav in razprav iz etnološke strokovne periodike, iz izbranih (tematsko ustreznih) etnoloških monografij in topografij, iz seminarских in diplomskih nalog študentov etnologije ter raziskovalnih taborov, iz revialnega tiska slovenskih izseljencev ter iz periodike tistih institucij, ki pri nas pokrivajo področje slovenskega izseljenstva. Deloma je posegla tudi na predstavitev rezultatov pomebnejših raziskav drugih družboslovnih disciplin, tako da bralec iz celotnega gradiva lahko razvidno razbere, v kateri raziskavi dobi določeno informacijo ali metodološki napotek, dobi skratka sliko etnološke